

Afstemningsdagene som grev O.D. Schack huskede dem

Af Ingolf Haase

Lokalhistorisk Forening & Arkiv for Gl.- Tønder kommune

Afstemningsdagene som grev O.D. Schack huskede dem

I sine erindringer og dagbøger fortæller grev O.D. Schack om afstemningsdage i 1920:

Så oprandt den 10. februar med regn og storm. Vi mødte kl. 7.30 for at sætte barduner til flagstangen, men opgav dette og holdt prøveflagning med et lagen, for at se, om den meget høje og smækre flagstang kunne holde til det store flag i den stærke vind. Det havde jo været slemt om stangen var knækket med flaget, men den holdt med lagnet, og kl. 9 gik Dannebrog til vejrs, medens vi sang et vers af ”Vift stolt på Kodans bølge”, også det lille flag fra 1864 kom op over portalen, i regn og blæst. Vi gik ned i Slotskroen for at stemme. Der var trykket stemning i byen på grund af et sørgeligt dødsfald den foregående aften (dødsfaldet greven henviser til var den 17 årige Knud Jørgensen Ahrenkiel der havde hængt sig aftenen før). Fra 10 til 11 gik flagene på halv stang til ære for de faldne. Jeg tog ind til Tønder.

Efter de forudgående dages ophidselse, var det ikke nemt at sige, hvorledes dagen ville løbe af, og jeg var meget tilfreds med det dårlige vejr, der kunne bidrage til at berolige de ophidsede gemytter. En del af min stemning gik til, på grund af politimæssige bekymringer. I Tønder herskede der ro overalt. Kapt. Tretow-Loof fra C.I.S. var i Tønder for at tilse den politimæssige side af sagen og kom til Schackenborg til frokost og middag. ”General Ulrich og 2 Gjessings kommer og klager over tyskerne ved modtagelsen og på gaderne sidste nat” – der havde været

ret bælgmørkt på stationen osv. Tanterne Stemann kører i lukket hestevogn – bilerne var dengang jo åbne – til Tønder for at stemme. Efter middagen skrev vi kort, Erik, Stemann, Tretow-Loof til Tønder med mig. (De andre i forsamlingshuset).

Kontrollkommissionen var naturligvis fuldtallig til stede. Først kom meddelelserne fra de mere tyske egne, og danskerne i kommissionen begyndte at se lidt betænkelige til hinanden. Men så kom efterretningerne mere jævnt fra hele afstemningsområdet, og vi blev mere og mere trygge, men også for at resultaterne selv fra de mere tvivlsomme egne, jeg vil hellere sige saglige – også af hensyn til vore tyske kolleger, og disse bevarede deres selvbeherskelse på en anerkendelsesværdig måde. Det blev sent, efter midnat, før de samlede resultater fra alle afstemningslokaler forelå, og vi nød i fællesskab smørrebrød og øl.

Kredshuset/Amtshuset på Jomfrustien i Tønder.

Den endelige liste – jeg har set den fornyelig – forelå så, og resultatet blev telegraferet til kommissionen i Flensborg. Derefter kørte Erik Stemann og jeg til Møgeltønder forsamlingshus, men der var festen også lige ved at være slut, og vi gik i seng, trætte efter en spændende dag.

Den næste dag hvilede vi ud efter sindsbevægelsen, og afstemningsgæsterne rejste efterhånden bort. Den 13. havde vi 3 engelske officerer til frokost, samtidig fik soldaterne kaffe i forsamlingshuset. De kom 2 timer for tidligt, hvad der voldte Filskov nogen sindsbevægelse. Officererne var gennemvåde, og deres tøj måtte hænges til tørring. Dette er et lille hukommelsesglimt og står ikke i dagbogen.

Stemann meddeler, at de kongerigske embedsmænd, der den 12. var ankommet til Aabenraa, ville komme til frokost den 14. De havde tænkt sig at komme til middag, men det havde Stemmann forhindret, og det var godt, da vi umuligt kunne have 33 embedsmænd til dette måltid, så dårligt forsynede vi var med alt. Den 14. kl. 12.30 kom så 11 biler. Ellen noterer 11 chauffører, hvad der var logisk nok. Men betød, at der også skulle skaffes mad til dem. Stående buffet i lille spisestue – jeg forstår ikke hvorledes de kunne få plads. De spadserede ned ad Slotsgaden og blev fotograferet på trappen, inden de kørte bort ved 15.30-tiden.

Jeg husker intet fra hele besøget undtagen følgende lille episode. Gæsterne gik gennem huset, og søstre og jeg (mor var stadig sengeliggende af influenza, hun havde lagt sig efter afstemningsdagen) førte en del herrer, blandt dem biskop Koch op i røde stue. Indskriften, over kakkelovnsnichen (Markus V, 36), der mindede om far, og mors fraværelse fik biskop Koch til at holde en lille tale til minde om far, der sluttede således: ”Han er død, enken deroppe (han pegede mod loftet, hvor hun for resten ikke lå) og søstre er her, vi vil ikke råbe hurra!” Jeg stod heldigvis bag et gardin og kunne skjule min munterhed.

Blandt embedsmændene med H.P. Hanssen i spidsen var der mange prominente navne og mange, der senere avancerede til mere fremtrædende stillinger, men jeg var endnu så optaget af det gamle miljø, så ukendt med alle de navne, af hvilke jeg senere skulle lære de fleste at kende og få en del at gøre med, at besøget nærmest virkede som en forbigående – jeg vil ikke sige forstyrrelse, men dog som noget, der lå lidt uden for det, der i første række optog mig.

Dette var det første skridt til den danske overtagelse af landsdelen. Selv om embedsmændene kun kom for at orientere sig til deres fremtidige virksomhed, kom de dog, fordi afstemningen havde afgjort indlemmelsen i Danmark. Her vil jeg nævne en lille korrespondance, der viser, at opfattelsen af, hvilke forberedende arbejder, der kunne træffes fra dansk side, var forskellig i København og Flensborg. Den 19. februar sender den sønderjyske minister mig en officiel skrivelse om, at han med den tyske regerings indvilligelse har opfordret dr. Karberg at medvirke ved de tyske skattesekretærers midlertidige overgang til dansk tjeneste, og den 20. februar en skrivelse fra Bruce, at kommissionen ikke kan tillade, at sådanne forhandlinger finder sted i dens administrationsområde.

Den 16. februar kom der om aftenen telefonbesked, at et lukket dansk møde i Nibøl var blevet sprængt. Jeg skal senere komme tilbage til politispørgsmålet i forbindelse med II zone.

Nu vil jeg fortsætte med at berette om gæster, der kom til Schackenborg. Den 17. kom Claudel¹ med prof. Verrier² til frokost. Da franskmændene derefter

¹ Poul Claudel, 1868-1926, fransk gesandt, medlem af CIS, forfatter.

kørte til Højer sluse, blev de stikkende i klæget uden for diget og kom tilbage til middag. Rasmussen kørte dem derefter til Flensborg. Jeg husker endnu middagen svagt. Der var dækket et forholdsvis stort bord i billardstuen, derpå stod de enkle tallerkner og 1 vinglas pr. mand. En ret dårlig rødvin, som jeg havde sparet, fordi den var så gammel, blev ofret. Den var for gammel, lyserød, og om jeg husker ret dertil nogle seje bøffer og en efterret. Det var virkelig yderst spartansk, men jeg var ikke så ængstelig dengang, og krigen havde jo været en god skole i nøjsomhed, men hvad Claudel tænkte om måltidet, ved jeg ikke eller rettere sagt, ved jeg kun alt for godt.

Dagbogen indeholder følgende bemærkning for den 21. februar: "Iversen, Munkbrarup, og pastor Albeck kommen til frokost, Otto kørt til Flensborg med Iversen. Retsmøde der mod Jessen, Stoltelund, m.fl. i anledning af urolighederne i Nibøl ved et lukket dansk møde." 22. februar: "Otto og Stemann om morgenen i Tønder for at klare posten, igen der om eftermiddagen, da der overalt er tyske massedemonstrationer og møder, og der overalt må sendes politi hen. Ingen biler at få. Otto måtte sende sin bil til Højer med politi, punkterede, ingen reservehjul, da også punkteret i går aftes."

Nu følger et par dagbogsoptegnelser for at karakterisere en anden side af de stemninger, der dengang var fremme: 5. marts: "- taget af sted til Nibøl kl. 18.15 (min søster, Otto Lerche o. fl.). Typograf Thomsen, Flensborg og advokat Andersen var talere, væmmelig stemning, næsten kun tyske tilhørere, tyske sange og stadige råb: Dänen raus! Thomsen stort besvær med at komme til orde, fik som oftest kun anbragt "verehrte Anwesende!" Andersen klarede sig godt i polemik med Mommsen, "Marienhof." 6. marts: "Været nede at tale med fru Filskov om mødet, hvor hun og hendes mand havde været (Filskov bor i denne tid i Nibøl). Danskerne slap for bank, men det kneb."

Mine egne minder om stemningen syd for grænsen i anden zone er ret vage, men jeg husker et ophold i Nibøl, hvor jeg var i det hotel eller gæstgiveri, (Centralhotellet) der var lejet som dansk hovedkvarter. I et hjørne lå en del agitations- og flyveblade og plakater, som man ikke havde kunne få afsat, og medens jeg var der, kom flere udsendinge tilbage og øgede bunken. Det var ikke muligt at blive af med tryksagerne. Et andet minde; Jeg skulle i bil rundt til de forskellige kommuneformænd, for at opfordre dem til at aflevere kvæg til Flensborg og Tyskland, der til gengæld skulle levere kul og sukker. Vognen var en kommissionsvogn med et lille engelsk flag på køleren. Hvor jeg kom frem var der slesvig-holstenske flag, også på led og havegærder, og navnlig i hænderne på børnene. Så snart de så vognen, istemte de "Schleswig-Holstein meerumschlungen". Jeg blev til sidst så vant til sangen, at jeg

² P. Verrier, 1860-1938, sprogforsker, professor, kender af slesvigske forhold, gjorde et stort arbejde for sønderjyske krigsfanger under 1. verdenskrig.

ikke mærkede, når den blev sunget. Hvordan stemningen var østpå i anden zone, skal jeg ikke udtale mig om, men der var i hvert tilfælde ingen tvivl om, hvilken stemning, der var den mest fremtrædende i den nuværende Sydtønder Kreds.

Den 7. marts: P. Claudel, prof. Verrier og commandant du Boucher til te. Den 12. marts kaot. Tretow-Loof og frue til frokost. Den 13. marts, en dag jeg husker lidt bedre. Jeg tog med Ellen til Før for at se forholdene inden afstemningen den næste dag. Vi kørte til Dagebøl kl. 13. At Ellen nævner ”i bil” er for så vidt bemærkelsesværdigt, fordi man næppe kunne tænke sig en tilstrækkelig togforbindelse dengang. At vi i Dagebøl mødte dr. Th. Madsen og andre er mere, end jeg kan huske, heller ikke den 2 timers ventetid har bidt sig fast i min hukommelse.

Derimod husker jeg, at jeg i båden traf landråd Rogge³, der vistnok ikke helt korrekt var på vej til Før. Han spurgte mig, om der var noget i vejen for, at han tog derover, hvad jeg benægtede. Jeg kunne jo ikke godt lade ham kaste over bord eller arrestere, og der var ikke andet for end gøre gode miner til slet spil. Dernæst var der dog så megen gammel ”Anhänglichkeit”, at mødet forløb under meget urbane og venskabelige former. På Før talte jeg med forskellige folk, politimænd, Niels Skrumsager og andre og beså en flyvemaskine, der havde kastet tyske flyveskrifter og valgopråb ned over øen. Derefter sejlede vi tilbage i det dejligste aftenvejr – den synkende sol stod som en glørd skive over øen. Ellen noterer i øvrigt: ”Konservativ modrevolution i Tyskland, Ebert og Noske skal være flygtet, rygter om ministeriet Zahles demission.”

Så kom den 14. marts, en dag af samme betydning, som den 10. februar, blot var lys og skygge lige modsat fordelt de to dage, som på et fotografi negativ og positiv. Dagen begyndte for mig som de fleste andre hverdage med, at jeg tog ind på kontoret. Hvad der passerede husker jeg ikke ret, men der må i hvert tilfælde have været talrige telefonsamtaler vedrørende ro og orden ved de mange afstemningslokaler. Om aftenen tog jeg med kapt. Tretow-Loof til Læk, hvor kontrolkommissionen for anden zone, med undtagelse af byen Flensborg, havde sit sæde, for at overvære afgørelsen.

Kontrolkommissionen bestod bl.a. af følgende herrer; Bankbestyrer Andreas Petersen, formand, – jeg havde indtryk af en meget retsindig og rolig mand, der ikke var uvenlig mod de danske, men vist ikke helt anerkendt fra tysk side – Jane Marcussen, Vrågård, dansk medlem af kommissionen, I.E. Hermann, Læk, der var bogtrykker og avisudgiver, og var kendt fra kreds dagen, han var tysksindet. Kapt. Ræder, senere postmester i Sønderborg, den lokale øverstkommanderende i politiet, var sikkert også til stede – jeg kan i øvrigt med noget forbehold henvise til hans pjecer om hans oplevelser i afstemningstiden.

³ F. Rogge, 1868-1932, landråd i Kreis Tondern 1904-1913.

Nu var forholdene, som tidligere fremhævet, nøjagtig omvendt. Det var tyskerne, der fik den ene glædelige efterretning efter den anden, og danskerne, der måtte prøve at gøre gode miner til slet spil. Stakkels Marcussen faldt mer og mer sammen. Det, der skete, betød ikke kun sammenbruddet af hans nationale forhåbninger, men også økonomisk ruin. I hvert tilfælde havde han sat sin person så stærkt ind for danskheden, at han var klar over, at han nu måtte sælge sin gård og flytte over i første zone.

Vi fik fælles smørrebrød, og politimyndighederne gik rundt i byen for at tilse, at alt gik nogenlunde roligt til. Fra Læk forsøgte jeg at telefonere med Karin. Der var ”Telefonsperre” eller noget lignende på grund af Kapp-putsch. Hun var syg og jeg ville gerne vide hvordan det gik hende. Forbindelsen og samtalen kom i stand, men da jeg kom med et lille fragmentcitater på græsk, blev forbindelsen straks afbrudt.

Omsider kørte vi tilbage til Tønder – det danske kontor var i hotel ”Stadt Hamburg”. Der blev jeg af Cornelius Petersen modtaget med klager over, at en af de danske vagtmænd, der skulle overvåge afstemningen ved valglokalet i Horsbøl, ikke havde meldt sig tilbage til kontoret i Tønder, men skulle være smidt i en vandgrøft og evt. være druknet, der var ikke andet at gøre end at telefonere til politistyrken i Læk om at møde i Horsbøl via Nibøl, og jeg kørte over Nykirke derved.

Ellen ringede kl. 2.45 om, hvor jeg blev af – de andre var for lang tid siden gået i seng – og fik at vide, at jeg atter var kørt sydpå. Jeg spejdede efter politibilerne, der jo skulle komme sydfra og endelig så jeg 4 lyskegler fra to biler, og vi mødtes. Det viste sig så heldigvis, at vagtmanden ikke havde givet sig tilbage eller var fuld og var gået i seng hos en bekendt i Horsbøl. Vi fik ham med – den eneste sejrstrøfe den aften eller nat. Min hat fløj af og vi måtte søge længe efter den i mørke. Efter at have afleveret vagtmanden i Tønder, kom jeg hjem kl. 4, hvor den trofaste Ellen ventede på mig. Vi sad i mit soveværelse ved kakkelovnen og talte sammen til kl. 5 og gik så i seng. Hermed var en spænding, der efter 10. februar, var vokset fra dag til dag, udløst.

Søndag den 21. arbejdede Stemmann og jeg på en redegørelse over de forskellige forhold, der berørtes af den forestående grænsedragning. Den næste dag tog vi til Flensborg med digegreve Sönnichsen og Karl Posselt. Det drejede sig om de forskellige afvandingsspørgsmål, der berørtes af grænsedragningen. Jeg husker, at Sönnichsens saglige redegørelse gjorde udmærket indtryk på kommissionen, i hvert fald på Sydow⁴, der sagde, at dette var det bedste indlæg i sagen, han havde hørt.

Det er ikke min opgave at skrive kommissionstidens historie, heller ikke så vidt angår Tønder kreds, men jeg kan ikke helt undgå at komme ind på min personlige stilling, navnlig efter den 14. marts. Inden dette tidspunkt dannede

⁴ Oscar von Sydow, 1873-1936, landshøvding, medlem af CIS.

kredsen, selv om den lå i to zoner og to afstemningsdistrikter med særlige kontrolkommissioner, dog et slags hele, selv om den nordlige halvdel med glæde eller resignation søgte tilslutning til Danmark, og den sydlige, navnlig i ugerne før afstemningen, gennemgående bevidst vedblev at holde sig til Tyskland, og navnlig til Slesvig-Holsten. Min opgave var indtil da ganske enkelt at være hvad englænderne gentagne gange fremhævede: "We are strictly neutral" – at skifte sol og vind lige mellem parterne, så vidt muligt holde den daglige administration i gang, og sørge for ro og orden. Efter den 14. marts begyndte vanskelighederne, fordi jeg efterhånden måtte indstille mig forskelligt til de to halvdele. Rigtignok var danske embedsmænd allerede den 12. februar kommet til I. zone, anført af minister H.P. Hanssen, men kommissionen havde gennemgående fastholdt sin suverænitet.

Tønders Hovedbanegård, Tønder H.

Nu begyndte de to dele at skilles ad. Over for den nordlige halvdel var min stilling klar. Jeg var landråden, skulle vel senere være amtmand, og fra tysk side regnede man ikke mere med den (selv om landarbejderstrejken just søgte at danne et hele med hensyn til løntarif m.v.). I den sydlige halvdel holdt jeg kun pladsen midlertidig besat, til den i tyskernes øjne ene berettigede, landråd Böhme kunne overtage den igen. Vel havde jeg et lille kontor i Nibøl, men jeg var der kun én gang, og som efter en slags fælles aftale, blev nogle af den sydlige dels løbende forretninger næsten selvstændigt ledet derfra. Rigtignok gav dette, da Böhme i juni rykkede ind i

kontoret og begyndte at indrette sig, anledning til en korrespondance, jeg senere skal komme tilbage til, men selv om jeg stod på god fod med en del af tyskerne, var jeg kun tålt. Vanskeligheden lå selvfølgelig deri, at de to halvdele havde modstridende interesser m.h.t. grænsedragningen. Jeg skulle repræsentere dem begge administrativt, men medens Sydtønder kreds havde landråd Böhme, der var tysk sagkyndig og andre ivrige forkæmpere, havde Tønder amt kun kommissionslandråden i Tønder som repræsentant.

Der var selvfølgelig mange danske, der var interesserede i 2. zone, men det var Flensborg, der var et og alt. Kom byen og størstedelen af 2. zone – det var det, der kæmpedes om efter 14. marts – ikke med, var de ret uinteresserede i en mindre grænseflytning på vesteregnet. Ja, at drøfte en sådan, stod vel i direkte modstrid med hovedinteressen (se senere Rossens udtalelse under enqueten i Tønder). Nationalpolitisk havde 1. og 2. zone begge talt med lige stor tydelighed. Spørgsmålet var nu, om økonomiske interesser og ”Zugehörigkeit” kunne fremkalde ønsker blandt den lokale befolkning, der kunne give anledning til forskydninger af grænsen. Når dette nævnes, må man huske, at grænsen dengang ikke lå fast, som den gør nu, og at om ikke alt, så meget var ”im Fluss”, og at der sikkert blev prøvet fra den anden side, at få grænsen skubbet mod nord. Kom grænsen til at gå på en økonomisk ugunstig måde, ville der senere blive rettet bebrejdelser mod mig, at jeg ikke havde varetaget mit amts interesse. Jeg var den eneste fra amtet, der kunne rejse spørgsmålet over for kommissionen, selv om initiativet måske ikke kom fra mig. Jeg gjorde derfor rede for de forskellige forhold, der burde have været undersøgt, inden den endelige grænsedragning.

Mon jeg derved er trådt den ene af parterne for nær og ikke har været så upartisk, som jeg burde? Det var vanskelig helt at være det i den tid, da der stilledes de stærkeste nationalpolitiske krav til alle i afstemningsområderne.

Den 23. marts noterer Ellen: ”Uhyggelig stemning på grund af myrterier i Kiel – Schiller-Buckhagen skal være blevet skudt.” (Viste sig ikke at være sandt. Den 25. trækker det op til landarbejderstrejke. Man vil have den tyske tarif indført: 40 Mk. Pr. dag eller 35 Mk. + kosten. Landarbejderstrejken, der omtales flere gange i dagbogen, og gav anledning til forskellige møder og forhandlinger, var en episode, der senere hurtigt blev glemt. Dens lokale fører her i amtet har jeg senere i 1930 truffet blandt de sønderjyder fra Tønder amt, der besøgte hovedstaden, men ellers ikke mærket noget til. Men dengang strejken stod på, beredte den dog en del vanskeligheder og optog tankerne ikke så lidt. Jeg må den 27. have foreslået en forhandling mellem arbejdsgivere og -tagere i Møgeltønder, da der blandt papirerne findes en meddelelse om, at mit forslag desangående er antaget, fra ”Deutscher Landarbeiterverband Tondern- Husum”. Mødet skulle begynde næste dag kl. 17.

Dagbogen noterer under den 28.: ”Otto til møde med arbejdsgivere. Det vedtoges at acceptere lønkravet, men tariffen skulle der endnu forhandles om. På det grundlag meldte Posselt kl. 0.30 nat, at strejken da trådte i kraft,” og for næste dag: ”Strejken begyndt. På Slotsfelt malker snedker Hansen (sønnen strejker nemlig), Otto Petersen (bestyreren) og den ene pige (den anden hindret da hun var i Verbanden). Politi bevogter malkningen. Store ord, men ingen uroligheder.” Så vidt jeg husker, krævede de strejkende, og de understøttedes heri af en eller flere politibetjente, at de skulle have kosten hos arbejdsgiverne. Da dette nægtedes, i hvert tilfælde efter den første dag, gik strejken temmelig hurtigt i stå. Skærtorsdag blev der om aftenen i forsamlingshuset forhandlet om at danne en arbejdsgiverforening.

Samtidig begyndte interessen og spændingen at rette sig mod nord. Den 28. marts nævner Ellens dagbog rygter om, at Zahle skulle være faldet, den 29. Zahle demissioneret. Republikken proklameret af socialdemokraterne, den 30. stadig noget uklare forhold i Danmark. Kongen afskediget Zahle, da han ikke vil demissionere; Zahle nægter at fungere videre. Dette satte sindene stærkt i bevægelse, også i Sønderjylland (uro i Danmark, Kapp-putsch med påfølgende kontrarevolution i Tyskland, landarbejderstrejke m.m. i Sønderjylland, det var en urolig overgang fra marts til april). Jeg selv kom lidt i berøring med bølgerne, nærmest gennem Stemann.

Som også ved en senere lejlighed (Madsen Mygdals valg) var han ikke kun tilskuer, men havde i hvert tilfælde haft forhandlinger af politisk rækkevidde med indflydelsesrige kredse, denne gang i København. Jeg skal ikke komme nærmere ind derpå, da jeg næsten intet har vidst, det kommer nok frem på anden måde til sin tid (O. Rode i ”Tilskueren”).

Kun så meget skal nævnes, der vedrører mig personligt, at Stemann den 31. marts anmodede mig om at skaffe ham foretræde for CIS, da han havde vigtige oplysninger fra København, der. Enten han var budbringer fra ministeriet, eller fra andre indflydelsesrige kredse, nærmest gik ud på, at afgørelsen m.h.t. 2. zone måtte vente, da der kunne ventes en anden indstilling over for spørgsmålet i København.

Jeg anså det for min pligt at tage med til Flensborg (kl. 21) i Stemanns bil – det var øsende regnvejr. Om jeg var til stede ved samtalen på Flensburger Hof, husker jeg ikke, jeg tror nærmest ikke. Vi overnattede i Flensborg og tog hjem næste dag kl. 16 – det var skærtorsdag – i øsende vande.

Næste dag rejste Stemann til København og kom tilbage anden påskedag, uvist med hvilket resultat. Onsdagen derpå blev han telefonisk kaldt til København. Ved hans tilbagekomst fik jeg det indtryk, at hans aktion ikke udelukkende havde fået tilslutning eller anerkendelse.

Ja, det er meget tyndt, men skulle denne episode senere engang i memoirer eller på anden måde blive behandlet med udførlighed, hvad måske ikke er

udelukket, så vil jeg gerne fastslå, at min deltagelse, hvis jeg ikke husker aldeles forkert, kun bestod i at skaffe Stemmann adgang til CIS' medlemmer, eller dog nogle af dem.

Imidlertid gik spørgsmålet om dragning mellem 1. og 2. zone sin gang.

Langfredag (3. april) var der et møde på kredshuset i Tønder, til hvilket Claudel og von Sydow var mødt, og forskellige borgere fra Tønder, både tyske og danske. Jeg overværede mødet, der gjaldt spørgsmålet om Tønders og den økonomiske og anden sammenhæng med egnene syd for Tønder.

De tysksindede var først meget tilbøjelige til at fremhæve det uadskillelige samhørighedsforhold mellem byen og det sydlige opland, vel i den mening, at disse udtalelser kunne bidrage deres til, at grænsen blev draget nord om Tønder. Men så må de pludselig være blevet klar over, at det modsatte nemt kunne blive følgen, hvorefter de senere afhørte, alle som efter en snor, betonedes, at Tønder også kunne klare sig uden de sydlige sogne. De dansksindede og de mere økonomisk interesserede fremhævede selvfølgelig, at Tønder ikke kunne undvære sit sydlige opland. Ved at høre P. Rossens udsagn kom jeg til at tænke på Dickens ord om, at de alt for villige er lige så dårlige, som de uvillige. Han fremhævede stærkt, at hele Sydtønder indtil Dagebøl måtte, og at mindre ikke kunne nytte.

Påskelørdag tog jeg til Aventoft med Claudel og Verrier. De gik og så på vandforholdene og talte naturligvis også med befolkningen, von Sydow og oberstløjtnant Ramsing havde tidligere været i Aventoft, det må have været langfredag, da begge var til middag på Schackenborg den dag. Den 11. april noteres: "Commissionens indstilling til Paris venter til der har været valg i Danmark." Den 13. noteres: "Claudel her på afskedsbesøg, da indstillingen til Paris underskrives en af dagene. En indstilling af de 4 commissionsmedlemmer, og én af Claudel og Heftye⁵. Dermed var spændingen om grænsedragningen udløst. Til 1. zone blev lagt den del af Rudbølkog og Frederikskog, der lå i 2. zone, og en lille strimmel jord syd for. Vidåen, således at dette åløb blev dansk.

(9. april 1920: Brev fra Martin Simonsen til O.D. Schack: "Fra Peter Grau fik jeg i går anmodning om at tiltræde en henvendelse til den internationale kommission om en udsættelse af den endelige løsning af grænsespørgsmålet indtil valgene til folketinget i Danmark havde fundet sted. Efter nogen overvejelse telefonerede jeg tilbage, at jeg for mit eget vedkommende godt kunde være med dertil, men når bestyrelsen skulle foretage et sådant skridt, måtte den have et mandat fra tilsynsrådet, men jeg tror ikke at dette spørgsmål ville volde vanskeligheder for en forståelse. – Der er vel også andre spørgsmål, der trænger til behandling. Når De mener, at en sammenkaldelse af vælgerforeningen vil føre til rivninger er det jo bedst

⁵ Th. Heftye, 1860-1921, norsk telegrafdirektør, medlem af CIS.

under de forhåndenværende forhold at lade være. Jeg ville dog sætte pris på, om vi i ethvert fald i nær fremtid kom sammen til et bestyrelsesmøde. Peter Grau kommer igen hjem på søndag.”

14. april 1920: Telegram til Schack: ”Bestyrelsen for den nordslesvigske gruppe stiller sig afvisende overfor den omtalte henvendelse til kommissionen. Simonsen.”).

Efter den sidste afstemning, og efter at indstillingen om Danmarks sydgrænse var vedtaget, var kommissionen hovedopgave løst, og selv om den endnu en rum tid var den øverste myndighed, også i 1. zone, træder den dog mere og mere i baggrunden, og den danske administration og de danske soldater begynder at præge landsdelen. Just derfor blev også den selskabelige del, også i form af afskedsbesøg mere livlig, og jeg nævner gæster i flæng, samt besøg Ellen og jeg gjorde, den 28. marts: Commandør Adams med 3 damer kl. 16 og kort efter M. Claudel og prof. Verrier til te. Den 30. marts: Kapt. Tretow-Loof til frokost (afskedsvisit) med kapt. Andresen. Samme dag kørte jeg 15.30 til Flensborg med Ellen til middag hos M. Claudel med v. Sydow, mr. Errie, prof. Verrier og kommandant Soyer. Den 2. april; v. Sydow og oberstl. Ramsing her til middag. Den 3. april: Greve og grevinde Moltke her til frokost. Den 5. april: Bruces med datter og frk. Richter her til frokost.

At det ikke altid var lige nemt med værts- eller værtindepligterne viser dagbogsbemærkningerne fra 9. april: ”Ikke til at opdrive kul på vore kort, vel på grund af kampene i Ruhrområdet. Kun vådt brænde, der ikke vil brænde, skønt det overøses med petroleum – kan hverken vaske eller stryge.”

Den 10. april: Kapt. Andersen her til frokost. Den 14. april: Admiral Sheppard, col. Trew og mr. Draysen (Church Army) her til frokost og te. Sidstnævnte udbrød ved en eller anden lejlighed: ”I hate the germans”, hvorved jeg grinede til Karin, men hun var dog ikke glad over bemærkningen. Desto bedre syntes hun over admiralen, der virkelig også var yderst tiltalende. Col. Trew var vel den betydeligste af herrerne. Han var admiralens generalstabschef. Denne var nemlig øverstkommanderende over alle CIS’ militære og maritime stridskræfter. Trew skulle efter sigende være meget dygtig, han havde kloge øjne og et vindende smil, og talte meget lidt.

Den 12. april var Ellen, Karin og jeg hos Wertherns⁶ efter at vi flere gange havde måttet sende afbud. Efter middagen kom Rasmussen op i Wertherns lejlighed, der lå ved torvet, og sagde til mig, at der stod en herre nede på gaden, der absolut måtte tale med mig. Det var Hans von Ahlefeldt, Ludwigsburg, en skoleven af mig, i en noget reduceret påklædning, der var flygtet hjemme fra i båd til Lyksborg og derfra ind i 1. zone. Han kunne ikke blive hjemme, da der var megen rød

⁶ E. von Werthern, 1882-1944, overlæge, Tønder sygehus.

kommunisme på egnen, og han var mistænkt for at have deltaget i Kapp-putchen, fordi han med andre godsejere havde dannet et væbnet forsvar. Vi tog ham med hjem. Han sov i lille koppestue, men døren måtte ikke låses, det kunne hans af spænding noget medtagne nerver ikke tåle – så han sov for åben dør. Han rejste den 23. april.

Den 13. april var m. Claudel på afskedsbesøg, vi drak te. Claudel, Ellen og jeg i det ene vindue, Karin og Ahlefeldt i det andet. Claudel talte med Ellen om Aventoft osv. Kontorchef Daniel og fuldmægtig Boberg til middag, jeg nævner dette for at vise, at overgangen til Danmark var i forberedelse. 15. april: Iversen, Munkbrarup, her til frokost. Den næste dag skulle vi havde været til lunch på ”Carysfort”, men kommissionsbilen, der skulle hente os, udeblev, og turen måtte udsættes til næste dag. Den 17. april kom vi så endelig til Flensborg (kommissionsbilerne kræver et særligt afsnit for sig). Lunch på ”Carysfort”. Middag hos Bruces sammen med Hammerich og dr. Miang. Den 21. april tog jeg til Julius Nielsens begravelse, vi måtte sende afbud til engelske officerer, der skulle have været her til frokost.

En skrivelse fra CIS, dateret 4. maj 20, har jeg formodentlig modtaget den næste dag: ”Iflg. meddelelse fra den danske regering ønsker denne, at de designerede amtmænd hurtigst muligt efter besættelsens begyndelse den 5. d.m. skal tiltræde deres embeder. Den danske regering har udset den ny amtmand for Haderslev Amt, hr. Viggo Rothe Haarløv, til administrator for det besatte område, og anmodes De derfor om, i alle sager, der vedrører første zone at henvende Dem til denne. Idet den internationale kommission beder Dem modtage den bedste tak for den tjeneste, De har ydet kommissionen under dens administration af første zone, samt for det gode samarbejde, skal man samtidig udtale sin glæde over, at dette arbejde kan fortsætte for anden zones vedkommende.

(Sign.) C. Brudenall-Bruce.”

Den 8. maj kom de danske soldater til Tønder og dermed begyndte et nyt afsnit i Genforeningshistorien. Jeg vil derfor kaste et blik tilbage på tiden fra 14. marts til 5. maj. Går man efter Ellens dagbog, er det indlysende, at den selskabelige del langt ud har overtaget, da det jo var det område, hvorpå hun særlig deltog, men også bortset herfra var virkelig en stor del af tiden optaget af selskabelighed. Kommissionens medlemmer og tjenestemænd kede sig i nogen grad og benyttede gerne det ene eller andet påskud, når et sådant behøvedes.

Desuden var afskedsvisitterne jo velanbragte, men for mit vedkommende betød selskabeligheden ikke kun en fornøjelse, men også en måde at holde

forbindelse med kommissionen og det gode forhold til denne ved lige, hvad var ønskeligt, når jeg skulle kunne ”wurstle” videre, som jeg gjorde.

I virkeligheden var jeg meget passiv, passede de få daglige løbende forretninger og lod i det hele og store udviklingen passe sig selv, både af temperament eller mangel, og fordi etc. var en trosretning for mig. Følelsen af at være den upartiske kommissions lokale repræsentant, begyndte langsomt at vige for bevidst om, at det nu var den danske stat, hvis interesser jeg skulle varetage, men det gjorde ingen væsentlig forandring i min indstilling. Også mindretallet skulle have den overbevisning, at det ville blive venligt og retfærdigt behandlet under Danmark, og jeg undgik alt, hvad der kunne bibringe det en anden opfattelse. Det var vel også ud fra den opfattelse, at tiden arbejdede for os. Den 5. maj kom, som sagt, de danske soldater til Tønder. Var afstemningsdagen den 10. februar den første milepæl, var denne dag utvivlsomt den næste. De engelske soldater stod opmarcheret foran godsbanegården for at modtage de danske. Der var lidt vanskeligheder ved udladningen, toget holdt ved en godsrampe, og det varede noget, inden de danske soldater kunne optræde uden for banegården. Om der var chikaneri med i spillet, kan jeg ikke bedømme – er også uvæsentligt. Stationsforstanderen hævdede senere, at han havde fulgt de sædvanlige forskrifter. Der blev holdt forskellige taler, bl.a. af oberstltnt. Elmer, og jeg har vist også sagt noget. I øvrigt har aviserne et referat om modtagelsen. Om eftermiddagen drog de engelske tropper bort, og om aftenen var der fest i ”Tonhalle” for de danske soldater. Jeg kom sent hjem.

Den 7. maj kom dragonerne. Deres indtog var ulig festligere. Ritmester la Cour red i spidsen med egeløv om hjelmen, og de blev modtaget ved nordbanegården. Ritmesteren drog sin sabel og holdt en lidt do.-raslende tale, som jeg var lidt betænkelig ved, men jeg har ikke, som det senere stod i ”Vestjyllands Socialdemokrat”, trukket ham i frakkeskøderne, alene af den grund, at jeg stod flere skridt fra ham. Fra den nærliggende tyske skole lød ”Schleswig-Holstein meerumschlungen”.

Ved 15-tiden kom soldaterne til Møgeltønder til kaffe i forsamlingshuset. ”Soldaterne fulgt på vej ud af byen med flag de små, der ikke kunne følge med, tog soldaterne på skuldrene. Om aftenen fest i Tønder – kun Stemann der.” 8. maj Ellen og Karin hentet Stemann og mig på kredshuset. ”Mindre velkomne, da der også skulle være plads til briketter i bilen, som vi har fået på forskud på vore kort, ellers havde det været umuligt at holde middag for officererne den næste dag.”

Søndag den 9. maj var Ellens fødselsdag. Om aftenen var der middag for 14 officerer og andre militære, Ellen, Karin, Stemann og jeg. Det var første gang, der blev holdt en rigtig ”dansk” middag på Schackenborg med danske uniformer, og der var selvfølgelig en ganske særlig feststemning. Der var militærmusik i gården.

Desværre står der i dagbogen ”fugtig” i parentes, og det med rette. Dette gik således til, for det skal ikke forties, men fortælles med nænsomhed. Vi havde megen vin i huset, men Stemmann ville skaffe os noget fra Esbjerg. Vinen var som regel dårlig og dyr, så vi var glade for at få noget til antagelige priser. Gud må vide, hvad det i grunden var – det kaldtes Macon e.l., men det var vist fremstillet i Danmark (som den Whisky, Herms engang medbragte fra en rejse, og som var aftappet i Danmark. Jeg kastede op efter en enkelt lille drink). Vinen smagte let. Nå, der var kun to damer og 16 herrer, jeg måtte hilse på dem alle sammen, og de gjorde det indbyrdes, sikkert i tillid til, at det var en god gammel slotsvin.

Følgerne blev frygtelige. En efter en forsvandt, den hovedskyldige for ikke at vise sig mere den aften – jeg mødte senere gul og grøn i ansigtet. En del af herrerne havde dog holdt stand, en spillede klaver og de andre dansede med damerne. Senere gik Ellen. Karin og jeg i haven. I seng 3.15 efter solopgang. Det var sørgeligt. Jeg skal gerne indrømme, at vi ikke altid har været lige mådeholdende, men den dag skulle det være festligt og stilfuldt, og det var sikkerlig ikke med vilje, at en del af herrerne blev mere eller mindre påvirkede.

Den 14. maj var der civil middag på Schackenborg. Postmester Nielsen, politimestrene Vilstrup og Voxlev, rektor Vest, trafikinspektør Joest, stationsforstander Ulrich, provst Christensen, amtsforvalter Svane, telegrafbestyrer Lodberg, baneingeniør Schlegel, sekretær Wulff og borgmester Paulsen, der var dumpet samme dag som borgmester.

Den 4. juni blev jeg om aftenen ved 23- tiden kaldt til Tønder. Strejkeuroligheder. Jeg kørte derud med Stemmann og tog revolver og gummistav med – vel mere fordi jeg fandt det romantisk, end fordi jeg mente, at der var anledning til, eller agtede at bruge dem. Der var erklæret generalstrejke, fordi toldgrænsen endnu ikke var flyttet syd for 1. zone og lønnen i kroner var for lav, og man havde udstødt trusler om at storme byens gas- og vandværk, hvis det var i funktion næste morgen. Der var rådslagning med militæret (Elmer) og politimesteren på mit kontor ved tællelys. For at spare kul lukkedes der for strøm efter kl. 21 eller 22. hjem kl. 1,30.

Næste morgen, den 5. juni: Tidligt ind til byen. Militæret afspærrer adgangen foran kredshuset, Jomfrustien, ved Møllen og ved Skibbroen. Regnvejrr. De strejkende holder møde på Kvægtorvet, lille tilslutning – udsendte spejdere melder, at regnvejret efterhånden driver alle demonstranterne bort. (Her må jeg indskyde – om det hører herhen ved jeg ikke – meddelelse fra motorcyklist om, at broen i Sønderborg var stormet. Uroligheder i de andre byer). Da det er byen, der skal kræve værkerne beskyttet, trækkes militæret tilbage, da byrådet i formiddagens løb træffer overenskomst med de strejkende. Jeg husker, at der om aftenen på kontoret drøftedes, om man skulle arrestere strejkelederne. Jeg frarådede det, da man ikke kendte

opholdssteder og et mislykket forsøg kunne fremkalde blodsudgydelse, som jeg for enhver pris ville undgå før Genforeningen, måske også, fordi jeg på grund af en vis veghed hos mig, veg tilbage for energiske beslutninger. Noget senere da jeg var bortrejst fik politimesteren (Sitemann?) CIS' tilladelse til at arrestere nogle af "Rädelsführerne" bl.a. Wienecke og føre dem til Flensborg, ud af 1. zone. Arbejdet gik efterhånden i gang igen.

Om eftermiddagen havde jeg kredsudvalget, digegreve Sønnichsen, Sørensen, Tinnum, Momsen, Neudamm, amtsdommer Ketels og Melfsen til frokost, de blev til kl. 18. Da udvalget var valgt for begge zonedele, var det sidste gang, det var samlet. Man bør vist ikke tillægge det en alt for stor betydning, at udvalget, hvis eneste dansksindede medlem jeg var – senere som landråd var jeg jo formand – kom til frokost. Men jeg var dog glad for, at de, trods to afstemninger og kredsens forestående deling, ville komme og blive så længe hos mig.

Den 6. juli rejste jeg til audiens i København. Her kommer i Ellens dagbog den nærmeste forklaring på det ovenfor omtalte. Ritmesterne og Stemann til middag på Schackenborg, kaldt til Tønder, da der ventedes uroligheder der, fordi Wienecke og konsorter skulle arresteres – der nægtes også lys til sygehuset. Alt forløb dog roligt. Den 8. juni kom jeg hjem og blev i CIS' bil hentet til Ribe af Ellen, Karin og frk. de Jonquières. Frokost i Klubbens Hotel, hummer. Jeg husker endnu Karins forbavselse over den store portion rørt smør, der blev serveret til fredspriser uden kort. Bilen og passagererne passerede grænsen uden revision eller pas.

Efter Genforeningsfestlighederne modtog jeg kommissionens plaque i sølv med trykt ledsagerskrivelse dateret den 16. juni 1920. Da Mr. Bruce en gang besøgte mig på Schackenborg, spurgte han, om jeg havde fået en skrivelse fra ham med plaquetten, og da jeg måtte benægte dette, fik jeg derpå følgende skrivelse, som jeg ikke kan lade være med at anføre, selv om jeg ved, at den vel i første linie skyldtes hans venskabelige følelse over for mig, som kun kunne holde sig på grund af vort korte bekendskab:

"Kollund, 1.st. zone Slesvig
Jyly, 15th 1920

My dear Count Schack:

I enclose herwith the Commission's memento plaque in silver. A silver specimen has only been given to a small number of people and amongst them the five Landrats who were appointed by the International Commission. On behalf of the Commissioners I am requested to thank you particularly for the work you did during their administration. The Commissioners desire me to state they fully realize that your district was by far the most difficult owing to the mixed nature of the population and intricate nature of the questions with which you had to deal. They expressly desire

me to state that they especially appreciate your work after the division of your district, it being of an exceedingly complicated and difficult nature.

May I on my own behalf offer you my best thanks for the kind cooperation and the desire you have always shown to help me in my rather varied tasks. I carry away from the Commission's time of administration memories of a very varied kind, but I feel that I can honestly say that my connection with you, both official and private, will always be one of my pleasantest memories.

Yours very sincerely (sign.) C. Brudenell-Bruce."

Schacks indsats og neutral diplomatiske evner, forhold til det tyske mindretal var afgørende i mange situationer og hans arbejde var højt skattet af Brudenall-Bruce og den øvrige Internationale Commission og skyldtes ikke blot venskabelige følelser – forholdet er snarere omvendt de venskabelige følelser udsprang af faglig respekt.

Hermed synes dagbøgerne helt at dreje sig om den forestående Genforening, hvori grev Schack skulle komme til at spille en uventet central rolle. Da minister H.P. Hanssen røg i unåde på grund af hans stilling til Flensborg, og O.D. Schack måtte overtage hans rolle i Genforeningsfestlighederne – men det er en helt anden historie.

